

Yapay Zeka

Ders 4

Doç. Dr. Mehmet Dinçer Erbaş
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Çözüm arama

- Düğüm ile durum arasında bazı farklar vardır
 - ~ Düğüm arama ağacında bulunan bir veri yapısıdır.
 - ~ Durum ise dünyanın bir konfigürasyonunu temsil eder.
 - ~ Üstler arası işaretçileri kullanarak yola ulaşabiliriz.
 - ~ İki farklı düğüm aynı durumu içerebilir.
- Sınırdaki düğümlerimizi bir veri yapısı içinde saklayabiliriz.
- Buna en uygun yapı sıra (ing: queue) yapısıdır.
 - ~ Sıra üzerinde aşağıdaki operasyonlar yapılmalıdır.
 - BOŞ?(sıra) sırada beklemekte olan eleman yoksa doğru döner.
 - POP(sıra) sıradaki ilk elemanı siler ve bu elemana döner
 - EKLE(eleman, sıra) sıraya yeni bir eleman ekler ve yeni sırayı döner.
 - ~ LIFO, FIFO ve öncelik sıraları kullanılabilir
- Keşfedilmiş düğümler için hash tabloları kullanılabilir.

Çözüm arama

- Problem çözme performansını hesaplama

~ Bir sorun çözme algoritmasının performansı dört farklı yoldan hesaplanabilir

- Bütünlük (ing: completeness): Algoritma garanti olarak bir çözüm varsa onu buluyor mu?
- Optimallik (ing: optimality): Algoritma optimal çözümü buluyor mu?
- Zaman karmaşıklığı (ing: time complexity): Bir çözüm bulmak ne kadar süre alıyor?
- Yer karmaşıklığı (ing: space complexity): Arama yapmak için ne kadar hafızaya gerek duyuluyor?

Bilgisiz arama

- Bilgisiz arama (Ing: uninformed search) metotları ayrıca kör arama olarak anılır.
 - ~ Bu metotlar problem tanımından başka ek bilgi kullanmazlar.
 - ~ Tek yaptıkları ardıl durumları oluşturmak ve hedef olan ile olmayan durumları birbirinden ayırmaktır.
 - ~ Düğümlerin açılma sırasına göre farklılaşan metotları inceleyeceğiz.
- Hedef olmayan durumlar arasında tercih yapan metotlara bilgi ile arama (ing: informed search) veya buluşsal arama (ing: heuristic search) diyeceğiz.
 - ~ Bu metotları bir sonraki bölümde göreceğiz.

Bilgisiz arama

- Enine arama (breadth-first search)
- Sabit maliyetli arama (uniform cost search)
- Derinlik öncelikli arama (depth-first search)
- Derinlik limitli arama (depth limited search)
- Yinelemeli derinleşen derinlik öncelikli arama (iterative deepening depth-first search)
- Çift yönlü arama (bidirectional search)

Bilgisiz arama

- Enine arama

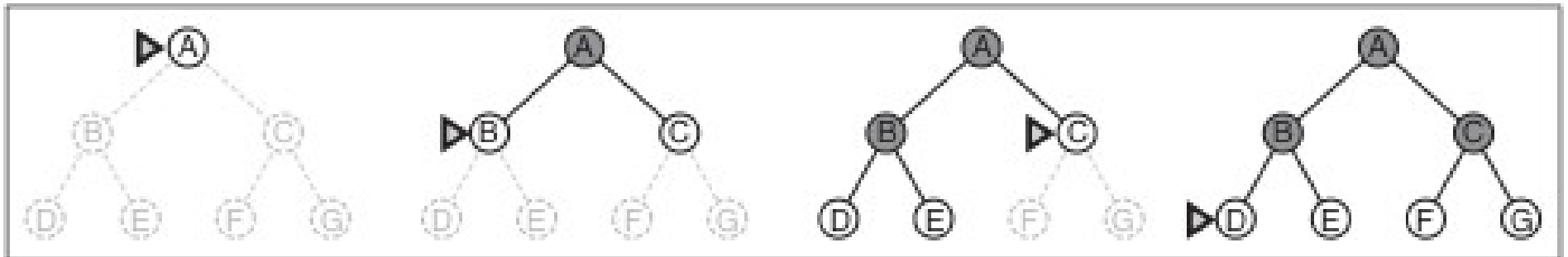
~ Enine arama metodu kullanıldığında graftaki açılmamış düğümlerden en sığ (köke en yakın) olanı açılmak üzere seçilir.

```
fonksiyon ENİNE-ARAMA (problem) dönüş bir çözüm veya çözümsüz  
  düğüm <== DURUM = problem.BAŞLANGIÇ-DURUMU olan bir düğüm  
  yol-maliyeti = 0  
  if problem.HEDEF-TESTİ(düğüm.DURUM) then return ÇÖZÜM(düğüm)  
  sınır <== sadece düğümü içeren bir FIFO sıra  
  keşfedilmiş <== boş küme  
  loop do  
    if BOŞ?(sınır) then return çözümsüz  
    düğüm <== POP(sınır) /* sınırdaki en sığ düğümü seçer */  
    Ekle düğüm.STATE'i keşfedilmişe  
    for each aksiyon in problem.ASKİYONLAR(düğüm.DURUM) do  
      alt <== ALT-DÜĞÜM(problem, düğüm, aksiyon)  
      if alt.STATE keşfedilmiş veya sınır içinde değilse then  
        if problem.HEDEF-TESTİ(alt.DURUM) then return ÇÖZÜM(alt)  
        sınır <== EKLE(alt,sınır)
```

Bilgisiz arama

- Enine arama

- ~ Bir FIFO sırası (ilk eklenen ilk işleme alınır) kullanılarak bu özellik sağlanabilir.
- ~ Böylece yeni eklenen düğümler sıranın sonuna gider ve daha önce eklenmiş daha sıg olan düğümler önce işleme alınır.

Bilgisiz arama

- Enine arama

- ~ Bütün müdür?

- Çözüm d derneliğinde olsun. Enine arama daha sığ olan bütün düğümleri açtıktan sonra bu düğümü bulacaktır => Evet.

- ~ Optimal midir?

- Bulunan en sığ çözüm optimal çözüm olmayailir.
 - Enine arama, yol maliyetleri düğüm derinliğine bağlı azalmayan bir fonksiyon ile hesaplandığında optimal olur.

- ~ Her aksiyon aynı maliyete sahip olduğunda bu durum olur.

Bilgisiz arama

- Enine arama

- ~ Ağacın her düğümünün b tane alt düğümü olduğunu farzedelim.

- ~ Aradığımız çözüm d derinlikte olsun

- ~ Bu durumda toplam açılacak düğüm sayısı

- $b + b^2 + b^3 + \dots + b^d = O(b^d)$

- ~ Yer açısından düşündüğümüzde açılan her düğüm keşfedilmiş kısmında saklanıyor. Ayrıca sınırda yeni açılanlar saklanıyor.

- Yer karmaşıklığı $O(b^d)$

- ~ Hem zaman hem de yer karmaşıklığı oldukça hızlı şekilde artıyor.

- ~ Örnek: $b = 10$ olsun, saniyede 1 milyon düğüm oluşturulabilsin ve her düğüm 1000 byte yer gerektirsin.

Bilgisiz arama

- Enine arama

Depth	Nodes	Time	Memory
2	110	.11 milliseconds	107 kilobytes
4	11,110	11 milliseconds	10.6 megabytes
6	10^6	1.1 seconds	1 gigabyte
8	10^8	2 minutes	103 gigabytes
10	10^{10}	3 hours	10 terabytes
12	10^{12}	13 days	1 petabyte
14	10^{14}	3.5 years	99 petabytes
16	10^{16}	350 years	10 exabytes

- Üstel karmaşıklığa sahip arama problemleri bilgisiz arama metotları ile ufak çaplı örnekler dışında çözülemez.

Bilgisiz arama

- Sabit maliyet arama

~ Eğer her adım maliyeti eşit olursa, enine arama optimal hale gelir.

- Çünkü her zaman en sığ açılmamış düğüm açılır.

~ Basit bir değişiklik ile bu algoritmayı her tür adım maliyeti ile optimal hale getirebiliriz.

~ En sığ düğümü açmak yerine, sabit maliyet arama düğümleri adım maliyetine göre sıralar ve en düşük adım maliyetine sahip düğümü açar.

- Sınırdaki düğümler adım maliyetlerine göre bir öncelikle sırada tutularak bu işlem gerçekleştirilir.

~ Enine arama ile karşılaştırdığımızda iki yenilik var.

- Hedef testi, düğüm oluşturulduğunda değil, düğüm açılmak üzere seçildiğinde yapılıyor.
- Sınırdaki bir düğüm için daha iyi bir yol bulunması durumu için bir test eklenmiş.

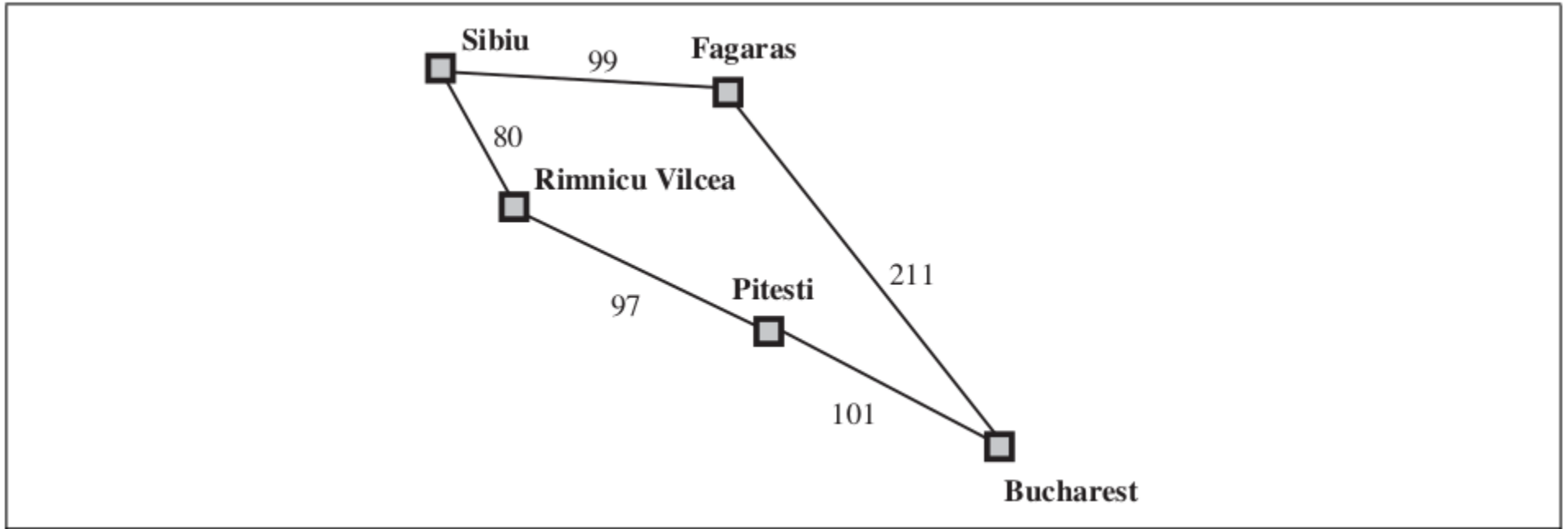
Bilgisiz arama

- Sabit maliyet arama

```
fonksiyon SABİT-MALİYET-ARAMA (problem) dönüş bir çözüm veya çözümsüz  
  düğüm <== DURUM = problem.BAŞLANGIÇ-DURUMU olan bir düğüm  
  yol-maliyeti = 0  
  sınır <== sadece düğümü içeren bir YOL-MALİYETİNE göre sıralanmış  
  öncelikli sıra  
  keşfedilmiş <== boş küme  
  loop do  
    if EMPTY?(sınır) then return çözümsüz  
    düğüm <== POP(sınır) /* sınırdaki en düşük maliyetli düğümü seçer */  
    if problem.HEDEF-TESTİ(düğüm.DURUM) then return ÇÖZÜM(düğüm)  
    Ekle düğüm.STATE'i keşfedilmişe  
    for each aksiyon in problem.ASKİYONLAR(düğüm.DURUM) do  
      alt <== ALT-DÜĞÜM(problem, düğüm, aksiyon)  
      if (alt.STATE keşfedilmiş veya sınır içinde değilse) then  
        sınır <== EKLE(alt,sınır)  
      else if alt.DURUM sınırdaki ve YOL-MALİYETİ daha yüksek ise then  
        sınırdaki belirtilen düğümü alt ile değiştir
```

Bilgisiz arama

- Sabit maliyet arama

Bilgisiz arama

- Sabit maliyet arama

- ~ Sabit maliyetli arama genelde optimaldir diyebiliriz.

- Bir düğüm açılmak için seçildiğinde, bu düğüme optimal yol bulunmuştur.
 - Ayrıca hiçbir adım maliyeti negatif olmadığı için yollar kısalmaz.
 - ~ Böylece sabit maliyetli arama düğümleri optimal yol maliyetine göre açar.

- ~ Sabit maliyetli arama atılan adım sayısı ile ilgilenmez, sadece adımların maliyetlerine bakar.

- Bu sebeple 0-maliyetli sınırsız bir aksiyon var ise takılı kalır.
 - Bütün olabilmesi için her adımın maliyetinin en az ϵ pozitif sabitinden büyük olması gerekir.

Bilgisiz arama

- Sabit maliyet arama

~ Sabit maliyet arama düğüm derinliği ile değil yol maliyetleri üzerinden çalışır.

- Bu sebeple b ve d üzerinden karmaşıklığını hesaplamak zordur.

~ C^* optimal çözümün maliyeti olsun, her aksiyonun maliyeti en az ϵ olsun.

~ Bu durumda algoritmanın en kötü zaman ve yer karmaşıklığı $O(b^{1+C^*/\epsilon})$ olur ve bu b^d 'den büyük olabilir.

- Bunun sebebi sabit maliyetli aramanın büyük bir arama ağacındaki ufak adımları keşfederken, büyük ve belki de yararlı adımları keşfetmekte gecikmesidir.

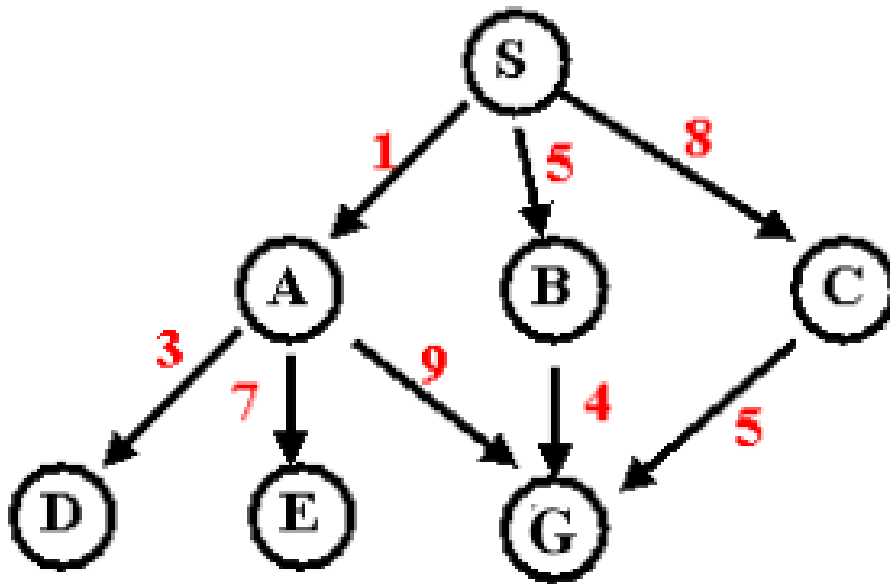
~ Her adım maliyeti eşit ise $b^{1+C^*/\epsilon}$ b^{1+d} olur.

~ Adım maliyetleri eşit olduğunda sabit maliyetli arama enine aramaya benzer.

- Ancak enine arama çözümü bulur bulmaz dururken, sabit maliyetli arama hedefin bulunduğu derinlikteki bütün düğümleri daha düşük maliyetli bir yol olup olmadığını bulabilmek için açar.

Bilgisiz arama

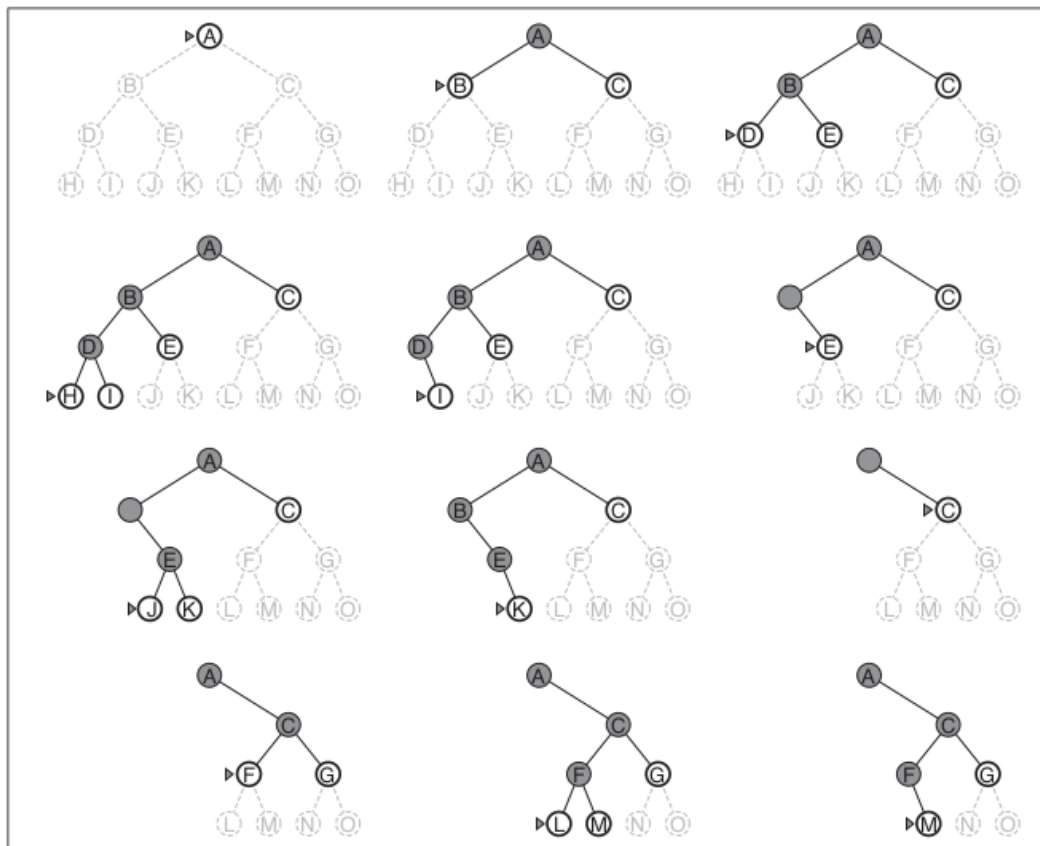
- Örnek

Bilgisiz arama

- Derinlik öncelikli arama (ing: depth first search)

Derinlik öncelikli arama daima sınırdaki düğümler arasında en yüksek derinliğe sahip düğümü açar

Bilgisiz arama

- Derinlik öncelikli arama
 - ~ Bu algoritmada arama anında arama ağacının alt düğümleri olmayan seviyesine ilerler.
 - ~ Alt düğümü olmayan düğümler açıldıktan sonra sınırdan silinirler
 - Sonrasında arama geri dönerek en yüksek derinliğe sahip açılmamış bir sonraki düğüme geçer.
 - Derinlik öncelikli arama enine aramaya benzer
 - ~ Ancak enine arama FIFO sırası kullanırken derinlik öncelikli arama LIFO sırası kullanır.
 - ~ LIFO sırası ile en son oluşturulan düğüm açılmak üzere seçilecektir.
 - ~ Bu düğüm en derindeki açılmamış düğümdür, çünkü bu düğüm üst düğümünden bir seviye derindedir – üst düğüm de açıldığında en derindeki açılmamış düğüm olmalıdır.

Bilgisiz arama

- Derinlik öncelikli arama

~ Derinlik öncelikli arama algoritmasının özellikleri graf-arama veya ağaç-arama versiyonlarından hangisinin kullanıldığına göre değişkenlik gösterir.

- Graf-arama versiyonu tekrar edilen durumları ve gereksiz yolları engellediği için sınırlı durum uzayında bütündür.

~ Çünkü sonuçta bütün düğümleri açacaktır.

- Ağaç-arama versiyonu ise bütün değildir.

~ 24 numaralı slayttaki örnekte bulunan ağaçta döngüye girer.

- Ağaç-arama versiyonu değiştirilerek yol üzerindeki düğümlerin tekrar açılmaması sağlanabilir.

~ Ancak bu durum gereksiz yollardan kurtulmamızı sağlamaz.

- Sınırsız durum uzayında, her iki versiyon sınırsız hedef-olmayan bir yol var ise başarısız olur.

Bilgisiz arama

- Derinlik öncelikli arama

~

Benzer sebeplerle her iki versiyon optimal değildir.

- 47 numaralı slaytta gösterilen örnekte C düğümü hedef olsaydı, Bu düğümün bulunabilmesi için sol tarafta alt-ağacın tamamının açılması gerekiyordu.
- j düğümü bir başka hedef olsaydı, bu durumda derinlik öncelikli arama bu düğümü dönecekti – Halbuki daha düşük maliyetli bir çözüm vardı.
- Öyleyse derinlik öncelikli arama optimal değildir.

Bilgisiz arama

- Derinlik öncelikli arama
 - ~ Derinlik öncelikli arama algoritmasının zaman karmaşıklığı durum uzayının büyüklüğü ile sınırlıdır (durum uzayı sınırsız olabilir).
 - ~ Derinlik öncelikli ağaç arama, arama ağacındaki bütün $O(b^m)$ düğümü oluşturabilir
 - Burada m en derindeki düğümün derinliğidir.
 - Açılan düğümlerin sayısı durum uzayından çok büyük olabilir.
 - ~ Ayrıca m değeri d değerinden (en sık çözümün derinliği) çok büyük olabilir.
 - Ağaç sınırsız ise m sonsuz olabilir.

Bilgisiz arama

- Derinlik öncelikli arama

~ Derinlik öncelikli aramanın enine aramaya üstün bir yanı var mıdır?

- Evet! => yer karmaşıklığı

~ Graf-arama metodunda farklılık olmamakla birlikte, ağaç-arama yapıldığında derinlik öncelikli aramanın kök düğümden bir yaprak düğüme sadece bir yol ile birlikte yol üzerindeki açılmamış alt düğümleri saklaması yeterlidir.

~ Bir düğüm açıldıktan sonra, alt düğümlerinin her biri keşfedildiğinde hafızadan silinebilir.

~ Dallanma faktörü b , maksimum derinlik m ise, derinlik öncelikli arama sadece $O(bm)$ düğümü saklamalıdır.

~ 40 numaralı slayttaki örneğe bakarsak $d = 16$ olduğunda 10 exabyte yerine 156 Kb yer yeterli olacaktır.

~ Yer karmaşıklığı konusundaki bu güzel özelliği nedeniyle birçok YZ alanında derinlik öncelikli arama kullanılır.

- Örneğin kısıtlama sağlama problemleri, önerme sağlayabilirlik,
- mantık programalama gibi.

Bilgisiz arama

- Derinlik limitli arama

~ Önceki slaytlarda gördüğümüz üzere derinlik öncelikli arama sonsuz durum uzayında başarılı olamıyor.

~ Bu sorunu çözebilmek için derinlik öncelikli aramaya baştan tanımlı bir derinlik limiti l sağlayabiliriz.

- l derinlikteki düğümler alt düğüme sahip olamaz.

~ Bu yaklaşım derinlik limitli arama olarak adlandırılır.

~ Derinlik limiti sonsuz yol problemini çözer.

~ Ancak $l < d$ ise, bütün olamaz.

~ $l > d$ seçsek bile optimal değildir.

~ Zaman karmaşıklığı $O(b^l)$, yer karmaşıklığı ise $O(b \cdot l)$ olacaktır.

~ Derinlik öncelikli arama, $l = \infty$ olarak belirlenen derinlik limitli aramanın özel bir durumudur.

Bilgisiz arama

- Derinlik limitli arama

~ 1 değerini seçerken problem hakkında sahip olduğumuz bilgi kullanılabilir.

- Örneğin Romanya tatili probleminde haritada toplam 20 şehir var.
- $l = 20$ seçilebilir.
- Haritayı incelediğimizde herhangi bir şehirden diğerine en fazla 9 adımda gidilebildiğini görüyoruz.
- Öyleyse $l = 9$ seçilebilir.

~ Derinlik limitli arama yinelemeli fonksiyonlar kullanılarak yapılabilir.

Bilgisiz arama

- Derinlik limitli arama

fonksiyon DERINLIK-LIMITLI-ARAMA (*problem*, *limit*) **dönüş** bir çözüm veya çözümsüz / kesme
return YINELEMELI-DLA(DÜĞÜM-OLUŞTUR(*problem*.BASLANGIC-DURUMU),*problem*, *limit*)

fonksiyon YINELEMELI-DLA(*düğüm*, *problem*, *limit*) **dönüş** bir çözüm veya çözümsüz / kesme
if *problem*.HEDEF-TESTİ(*düğüm*.DURUM) **then return** ÇÖZÜM(*düğüm*)
else if *limit* = 0 **then return** kesme
else
 kesme_ordu? <== false
 for each *aksiyon* **in** *problem*.AKSIYONLAR(*düğüm*.DURUM) **do**
 alt <== ALT-DÜĞÜM(*problem*, *düğüm*, *aksiyon*)
 sonuç <== YINELEMELI-DLA(*alt*,*problem*,*limit* – 1)
 if *sonuç* = kesme **then** *kesme_ordu* <== true
 else if *sonuç* ≠ çözümsüz **then return** *sonuç*
 if *kesme_ordu?* **then return** kesme **else return** çözümsüz

Bilgisiz arama

- Yinelemeli derinleşen derinlik öncelikli arama
 - ~ Yinelemeli derinleşen derinlik öncelikli arama, derinlik öncelikli arama ile birlikte kullanılan bir genel arama stratejisidir.
 - ~ Düzenli olarak limiti artırarak çalışır.
 - Limit başta 0, sonra 1, sonra 2, ... hedefe ulaşıncaya kadar devam eder.
 - ~ En sığ olan hedef d derinliğinde ise, limit d oluncaya kadar limit artırımını devam eder.

Bilgisiz arama

- Yinelemeli derinleşen derinlik öncelikli arama

```
fonksiyon YINELEMELI-DERINLESEN ARAMA (problem) dönüş bir çözüm veya çözümsüz  
for derinlik = 0 to  $\infty$  do  
    sonuç = DERINLIK-LIMITLI-ARAMA(problem, derinlik)  
    if sonuc  $\neq$  kesme then return sonuç
```

~ Yinelemeli derinleşen arama derinlik öncelikli arama ve enine arama algoritmalarının iyi yanlarını birleştirir.

- Derinlik öncelikli aramada olduğu gibi yer karmaşıklığı $O(bd)$ olur.
- Enine aramada olduğu gibi dallanma faktörü sınırlı ise bütün olur.
- Enine aramada olduğu gibi yol maliyetleri azalmayan fonksiyon ise optimal olur